

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (1) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023>.

HEYDƏR ƏLİYEV
100

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received :20.07.2023

Kabul tarihi | Accepted: 25.07.2023

Yayın tarihi | Published : 25.08.2023

Əfşan Şəfiyeva

<https://orcid.org/0000-0002-1763-1023>

Azerbaijani National Academy of Sciences Institute of Oriental Studies named after Z. M. Bunyadov "History and Economy of Iran" leading scientist of the department, doctor of philosophy in history, associate professor, Azerbaijan, afshanshafiyeva@yahoo.com

Atf Künyesi | Citation Info

Şəfiyeva, Ə. (2023). Heydər Əliyev İrsində Müasir Azərbaycan Tarixinin Dəyərləndirilməsi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Azərbaycan Halkının Milli Lideri Haydar Alirza Oğlu Aliyev'in Doğumunun 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (1), 270-281.

Heydər Əliyev İrsində Müasir Azərbaycan Tarixinin Dəyərləndirilməsi

Xülasə

Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi, Ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqı və dövləti qarşısında xidmətləri əvəz edilməzdir. İstər sovet hakimiyyəti illərində, istərsə də müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni inkişafı üçün böyük fəaliyyət göstərmiş Heydər Əliyevin dövlətçilik siyasətinin ana xəttini Azərbaycançılıq ideyası təşkil etmiş, bu ideyanın əsasında isə milli dəyərlərin qorunub saxlanması, Azərbaycan tarixinin və mədəniyyətinin öyrənilməsi və təbliği məsələləri durmuşdur. Məqalədə Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi və dövlətçilik irsində milli dəyərlərin və Azərbaycan tarixinin yeri müəyyən edilir, bu istiqamətdə görkəmli dövlət xadiminin fəaliyyətinin başlıca istiqamətləri göstərilir. Azərbaycanın XX əsr tarixinin mühüm

məsələlərinin müəyyən edilərək öyrənilməsi sahəsində Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və konseptual məsələlərlə bağlı fikirlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Məqalədə, həmçinin Azərbaycançılıq ideyasının Azərbaycanın dövlətçilik tarixindəki yeri də müəyyən edilir.

Açar sözlər: *milli məfkurə, milli dəyərlər, müstəqillik tarixi, Azərbaycan tarixi konsepsiyası*

Assessment of the Modern History of Azerbaijan in the Heritage of Heyder Aliyev

Abstract

The merits of Heydar Aliyev, an outstanding statesman and national leader of Azerbaijan, to the people and the state are indispensable. The idea of Azerbaijanism was the main line of the state policy of Heydar Aliyev, who played an important role in the political, economic, social and cultural development of the Republic of Azerbaijan, both during the years of Soviet power and during the years of its independence. This idea is based on the preservation of national values, the study and dissemination of the history and culture of Azerbaijan. The article defines the place of national values and history of Azerbaijan in the political and state heritage of the national leader Heydar Aliyev, shows the main activities of the outstanding statesman in this direction. Particular attention is paid to the personal initiative and ideas of Heydar Aliyev related to conceptual issues in the field of identifying and studying important issues in the history of Azerbaijan in the 20th century. The article also defines the place of the idea of Azerbaijanism in the history of Azerbaijani statehood.

Keywords: *national ideology, national values, history of independence, concept of the history of Azerbaijan*

Giriş

Dünya tarixində böyük rol oynamış şəxsiyyətlərin, ələlxüsus siyasi və dövlət xadimlərinin həyatını, fəaliyyətini, milləti və ölkəsi üçün xidmətlərini öyrənmək Vətən tarixinin araşdırılması baxımından çox önəmlidir. Azərbaycanın XX əsr tarixinə öz adını böyük hərflərlə yazmış, təkcə Azərbaycanın deyil, dünyanın görkəmli dövlət xadimi olmuş Heydər Əliyev geniş və çoxşaxəli fəaliyyəti ilə dövlətimizin quruculuq tarixində, milli məfkurənin formalaşmasında, ictimai-siyasi həyatında əsaslı dönüş yaratmışdır. Heydər Əliyev irsinin tədqiqi, onun elmi-nəzəri baxımdan öyrənilməsi Azərbaycan tarixşünaslığının mühüm məsələlərindən biri olmaqla, təkcə elmi deyil, eyni zamanda ictimai və siyasi əhəmiyyət daşıyır.

1991-ci ildə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonrakı dövrdə cəmiyyətimizin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri – ictimai-siyasi və mədəni inkişafda ümumbəşəri prinsiplərə əsaslanaraq milli-mənəvi dəyərləri inkişaf etdirmək idi. Tarixə nəzər salsaq görərik ki, xalqların əsrlər boyu formalaşdırdığı yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərləri

qoruyaraq bütövlükdə cəmiyyətin inkişafına təsir göstərmək, onun genetik yaddaşını, tarixi kimliyini, milli irs və keyfiyyətlərini gələcək nəsillərə ötürmək kimi məsuliyyətli vəzifə tarixin yetişdirdiyi milli liderlərin üzərinə düşür. Azərbaycan tarixinin də belə bir zaman kəsiyində taleyüklü məsələlərin həllini həyata keçirəcək güclü liderə ehtiyacı vardı.

1993-cü ildə Azərbaycanda hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev, şübhəsiz ki, millətin uzun zamandır gözlədiyi böyük Lider idi. XX əsrin 70-80-ci illərində respublikaya başçılıq etmiş, SSRİ Mərkəzi siyasi elitasına daxil olmuş, ölkədə gedən proseslərdən heç vaxt kənar qalmamış, adını Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinə yazmış Heydər Əliyev ikinci dəfə rəhbərliyə gəlişi ilə bu ağır və məsuliyyətli missiyanı öz çiyinlərinə götürmüş, milli-mənəvi dəyərlərimizin böyük himayədarı və daşıyıcısı olaraq çıxış etmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətdə olduğu hər iki dövrdə milli dəyərlərə həssaslıqla yanaşmış, onların qorunmasına, öyrənilməsinə, təbliğinə önəm vermiş və bu sahəni dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri hesab etmişdir. Ulu öndər çıxışlarında hər zaman belə bir önəmli məsələni xüsusi vurğulamışdır ki, müasir dünyada qloballaşma proseslərinin nəticəsi kimi ortaya çıxan sivilizasiyalararası toqquşma və ziddiyyətlər xalqların milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması məsələsini dövrümüzün ən aktual məsələlərindən birinə çevirmişdir. Problemi aktuallaşdıran başlıca amil ondan ibarətdir ki, total əxlaqın və çoxtərəfli inteqrasiyasının diqtələri bir çox hallarda əsrlərin mirasına – milli-mənəvi dəyərlərə qarşı yönəlir. Heydər Əliyev siyasi uzaqgörənliyi və vətənsəvərliyi ilə məhz bu təhlükəni vaxtında zərərsizləşdirmiş, daim nəzarətdə saxlamış və qabaqlayıcı tədbirlər görmüşdür. Böyük şəxsiyyətin öz Vətəninə, milli irs və ənənələrinə olan sevgisi xalqımızın genetik yaddaşının qorunmasına xidmət etmişdir. Heydər Əliyev Azərbaycanın minilliklərin sınağından çıxmış mədəniyyətinə, tarixinə, ənənəsinə həddən artıq bağlı olmuş, onların olduğu kimi xalqa qaytarılması üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. Bəşər tarixinə, o cümlədən Azərbaycan tarixinə, onun keçmişinə, Azərbaycan dövlətçiliyinin və Azərbaycançılığın formalaşmasının hansı dəyərlərə əsaslandığına mükəmməl bələd olan Ümummilli lider Heydər Əliyev həmişə bu vacib məsələni diqqət mərkəzində saxlamışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlətçilik siyasətində milli dəyərlərə xüsusi münasibəti, milli dəyərlərə münasibətdə balansın gözlənilməsinə əhəmiyyət verməsi, o cümlədən bu sahədə əməli addımları – milli dəyərlərimizlə bağlı verdiyi sərəncamlar, bu dəyərlərin qorunması, təbliği ilə bağlı görülən işlərin təhlili onu deməyə əsas verir ki, həmin dövrün dövlət siyasətində milli dəyərlərimizin heç bir sahəsi diqqətdən kənar qalmamış, onların inkişaf etdirilməsi, qorunması, gələcək nəsillərə çatdırılması üçün zəruri tədbirlər

həyata keçirilmişdir. Mənəvi dəyərlərimiz diqqət mərkəzində olduğu kimi, artıq milli dəyəərə çevirilmiş maddi dəyərlərimiz, tarixi abidələrimiz, maddi mədəniyyət nümunələrimiz bərpa olunmuş, bu sahədə görülən işlərin geniş miqyas alması üçün kompleks tədbirlər görülmüşdür (1998-ci il Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu 1998).

Ümummilli liderin çoxşaxəli, uğurlu fəaliyyəti onun təkcə dərin fəlsəfi düşüncəyə və möhkəm tarixi yaddaşa malik olması ilə deyil, həm də bir neçə ixtisasa yiyələnməsi ilə də xarakterizə olunur. Dahi şəxsiyyətin vaxtilə dövlət təhlükəsizlik orqanlarında işləməsinə baxmayaraq, tarix elminə olan marağı onu Bakı Dövlət Universitetinin tarix fakültəsində ikinci təhsil almağa və hətta bu fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirməyə təşviq etmişdir. Heydər Əliyevin tarix elminə böyük sevgi bəsləməsi, onun həyatda baş verən hadisələri obyektivlik və həqiqət prinsipləri əsasında öyrənməsinə olan böyük marağından qaynaqlanırdı. Heydər Əliyev irsinin dərinəndən araşdırılması göstərir ki, görkəmli dövlət xadimi professional tarixçi olduğundan, onun dünya və Azərbaycan tarixi haqqında hər bir çıxışı, bəyanatı, əməli addımları elmi əsaslara söykənmişdir. Bu səbəbdən, Ulu öndərin çıxışları, nitqləri, müsahibələri, məruzələri tədqiqat obyektinə olmaqla yanaşı, Azərbaycan tarixinin öyrənilməsi üçün mühüm mənbə və elmi əsər səciyyəsi daşıyır. Başqa sözlə desək, Heydər Əliyev irsinə elmi yanaşma Azərbaycan tarixinin digər məsələləri ilə bağlı elmi nəticələrin əldə olunmasına da zəmin yaradır.

Keçən əsrin istər sovetlər dönəmində, istərsə də müstəqillik illərində Azərbaycanda bir çox elm sahələri – ictimai, humanitar və ya dəqiq elmlər inkişaf etmişdir. Lakin tarixin bütün dövrlərində ictimai proseslərin dəyişkənliyi məhz ictimai-siyasi elm hesab olunan tarix elmini aktual etmiş, onun obyektivlik və həqiqət prinsipləri üzərində inkişafını zəruriləşdirmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə qayıdırdından sonra ölkənin bir çox sahələrində aparılan islahatlar prioritet sayılan elm, təhsil və mədəniyyət sahələrinə də şamil edilmişdir. O, dövlət rəhbəri olduğu bütün dövrlərdə Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin öyrənilməsini, tədqiqini həmişə diqqətdə saxlamış, bu sahədə də müvafiq tədbirləri həyata keçirməklə, alim və tədqiqatçılar üçün lazımi şəraitin yaradılmasını təmin etmişdir. Ümummilli liderin geniş siyasi fəaliyyətində diqqət ayırdığı məsələlərdən biri də Azərbaycan tarixinin yenidən tədqiq edilməsi idi. Azərbaycan tarixinin yenidən araşdırılması məsələsini hələ Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri olduğu dövrdə, eləcə də Azərbaycan Prezidenti işlədiyi illərdə qaldıran Heydər Əliyev XX əsrin sonunda Azərbaycan ərazisinin Ermənistan tərəfindən işğal edilməsi, hər iki dövlət arasındakı münasibətlərin yeni aspektdən təhlili, münaqişənin səbəb və köklərinin dərinəndən araşdırılması və Azərbaycan tarixinin bir

çox problemlərinin yenidən tədqiq edilməsi, təbliğ olunması və görkəmli şəxsiyyətlərə obyektiv qiymət verilməsi istiqamətində bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar göstəriş vermişdi (Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir. 31-ci kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar, 2010).

Azərbaycan xalqının taleyində mühüm rol oynamış görkəmli şəxsiyyətlərə obyektiv qiymət verilməsi istiqamətində görülən tədbirlərdən biri görkəmli yazıçı, dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyini geniş qeyd edilməsi barədə Heydər Əliyev tərəfindən sərəncamın imzalanması oldu. Sovet dövründə hakim bolşevik elitası onu millətçi, türkçü, burjua millətçisi, müsavətçi adlandıraraq təqib etmişdi. Əvvəlcə onun siyasi təcridi başlamış, sonra da fiziki həyatı müəmmalı tərzdə sona yetirilmişdi. Ermənilərin iddia etdikləri ərazilərin əzəli Azərbaycan torpaqları olduğunu davamlı şəkildə Mərkəz qarşısında müdafiə edən Nərimanova qarşı irəli sürülən haqsız iddihamlar H.Əliyevin «Pravda» qəzetində əhatəli şəkildə dərc olunan məqaləsində öz əksini tapmışdı (Xalq qəzeti, 26 iyun 1998). Adı belə yasaq edilən N. Nərimanovun siyasi bəraətdən sonra 100 illiyinin qeyd edilməsinə, abidəsinin ucaldılmasına etiraz edən erməni millətçi-kommunistləri haray qaldıraraq qarşısını almağa səfərbər olundular. Lakin Heydər Əliyevin söyi nəticəsində milli mətbuatın, milli ədəbiyyatın, milli teatrın, təhsilin tərəqqisinə önəmli töhfələr verən, Azərbaycanın maarifçilik tarixində əvəzsiz xidmət göstərən N. Nərimanovun 1970-ci ildə ev muzeyinin açılması və ona əzəmətli abidələrin ucaldılması, əsərlərinin çap edilməsi və onun barəsində çoxsaylı monoqrafiyaların nəşri sahəsində görülən işlər, təkcə Nərimanova deyil, Ulu öndərin həm də Azərbaycanın bir çox tarixi şəxsiyyətlərinə verdiyi dəyər idi (Hüseynova, 2011).

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədə yeni ideologiyanın formalaşması prosesində ictimaiyyət arasında dövlətçilik tarixinə, milli tarixə maraq artmışdı. Azərbaycançılıq, demokratik və milli-mənəvi dəyərlər, müstəqillik prinsipləri milli ideologiyanın əsasına çevrilirdi. İctimai-siyasi elmlərə, eləcə də tarix elminə yeni yanaşma məsələsi aktuallaşırdı. Belə bir dövrdə Heydər Əliyev Elmlər Akademiyasında ziyalılarla (21 sentyabr 1993), Elmlər Akademiyası rəhbərliyi, həqiqi və müxbir üzvləri, institut direktorları və aparıcı alimləri ilə (31 yanvar 1997) görüşlər keçirərək tarixçi alimlərimiz qarşısında fundamental, Azərbaycan tarixinin yazılması, Vətən tarixinin çox mühüm bir dövrünü təşkil edən XIX-XX yüzilliklərin tarixinin əhatəli tədqiqi kimi məsul vəzifə qoydu (Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 1998). Davamlı olaraq Azərbaycan tarixçi alimləri ilə görüşlər keçirən Heydər Əliyev bir sıra fundamental əsərlərin və Azərbaycanın görkəmli

şəxsiyyətlərinin həyat və fəaliyyətini işıqlandıran monoqrafiyaların nəşr edilməsi barədə verdiyi tövsiyələri elmi ictimaiyyətin uğurlu projelərinə çevrilmişdir.

Azərbaycan mədəniyyəti, tarixi və onun dünyada tanınması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən 1997-ci il aprelin 20-də «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının 1300 illik yubileyinin beynəlxalq miqyasda qeyd olunması haqqında imzalanan fərman təkcə Azərbaycan tarixinə deyil, bütün türk xalqlarının mədəniyyət tarixinə verilən böyük töhfə idi (Kitabi-Dədə Qorqud dastanının 1300 illiyinin qeyd olunması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, 1997). Azərbaycan tarixinin XX əsrdəki faciəli səhifələrinin öyrənilməsi istiqamətində də Heydər Əliyevin birbaşa göstərişlərinin böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Məlum olduğu kimi, 1948-1953-cü illərdə SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarı əsasında yüz əlli mindən çox azərbaycanlı Ermənistan SSR ərazisindəki ata-baba yurdlarından kütləvi şəkildə və amansızlıqla qovulmuşdur. Bu sürgün zamanı avtoritar-totalitar rejim köç edən insanlara zorakılıq, ağır fiziki sarsıntı və mənəvi genosid yaşatdıqları üçün minlərlə insan həlak olmuşdur. Bu sürgündə erməni şovinist dairələrinin və SSRİ rəhbərliyinin cinayətkar siyasəti ilə yanaşı, o dövrdə Azərbaycan rəhbərliyinin də xalqına olan biganə münasibətinin rolu olmuşdur. 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən deportasiya olunması məsələsi 50 il ərzində araşdırılmamış və öz hüquqi-siyasi statusunu almamışdır. Məhz Heydər Əliyevin 18 dekabr 1997-ci il tarixli “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” imzaladığı fərmanı soydaşlarımıza qarşı törədilən və yarıməsr gizli saxlanılan amansız cinayəti aşkarlayaraq dünya ictimaiyyətinə çatdırdı (Erməni millətçilərinin apardığı etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistan ərazisindəki öz tarixi torpaqlarından didərgin salınmış azərbaycanlıların məskunlaşması problemlərinin həlli haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti fərmanı, 2001). Bunun ardınca Azərbaycan xalqına qarşı ermənilərin dəfələrlə törətdikləri və uzun illər təhqiqatına qadağa qoyulmuş soyqırımların araşdırılması və öz siyasi-hüquqi qiymətini alması üçün Heydər Əliyev 26 mart 1998-ci ildə «Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında» fərmanı imzaladı (Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin fərmanı, 1998). Bu fərman uzun illər Azərbaycan tarixçilərinin üzünə bağlı olan arxivlərin açarı oldu.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin XX əsr Azərbaycan tarixinə və onun öyrənilməsinə verdiyi böyük dəyərin bariz nümunələrindən biri də Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin tədqiqinə ayrılan diqqət və fəaliyyətdir. Hələ Naxçıvan MR Ali Məclisinin deputatı olduğu zaman, Heydər Əliyev Məclisin 14 yanvar 1991-ci il tarixli sessiyasında qaldırdığı mühüm bir

məsələdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinə necə böyük önəm verdiyini nümayiş etdirmişdir. Ulu öndər xüsusi olaraq vurğulamışdır ki, “Əgər 1918-ci ildə yaranmış Azərbaycan Demokratik Respublikası Azərbaycan xalqının həyatında əlamətdar və tarixi bir hadisədirsə, biz bunu açıq deməliyik və bu Azərbaycan dövləti tərəfindən müəyyən qədər qanuniləşdirilməlidir. Əgər biz bunu qəbul ediriksə, 1920-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının devrilməsi pislənməlidir, qeyri-qanuni hal kimi qəbul olunmalıdır” (www.preslib.az).

Ulu Öndərin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tarixi ilə bağlı bütün fikirləri və çıxışları həmişə birmənalı və obyektiv olmuşdur. Bunun məntiqi nəticəsi Heydər Əliyevin 1998-ci il yanvarın 30-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının 80 illik yubileyinin qeyd olunması haqqında sərəncamında öz əksini tapmışdır (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin nitqi). O, dəfələrlə öz çıxışlarında ən yeni tariximizin bu şərəfli mərhələsini çox yüksək qiymətləndirmişdir. Heydər Əliyev 2003-cü ilin mayın 27-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 85 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciətində demişdir: “Müsəlman Şərqiində ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ölkəmizin çoxəsrlik sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni inkişafının, xalqımızın milli oyanışı və dirçəlişi proseslərinin məntiqi nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xalqımızın siyasi şüur səviyyəsinin, intellektual və mədəni potensialının, yüksək istedad və qabiliyyətinin göstəricisi idi” (www.preslib.az).

Heydər Əliyev cəmi 23 ay fəaliyyət göstərən ilk respublikanın həyata keçirdiyi tədbirlərin müstəqil dövlətçiliyimizin bünövrəsi və gələcəyi üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu, demokratik hüquq və azadlıqların bərqərar olması, etnik və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara bərabər hüquqlar verilməsi, Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi, təhsil və mədəniyyətin inkişafına xüsusi diqqət göstərilməsi, nizami milli ordunun, təhlükəsizlik strukturlarının qurulması və bu kimi işləri çox yüksək qiymətləndirirdi. O hesab edirdi ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması, İstiqlal Bəyannaməsinin elan olunması böyük zəkanın, uzaqgörənliyin, cəsarət, iradə, qəhrəmanlığın məhsuludur. Ulu öndər Azərbaycanın istiqlaliyyətini elan edənləri, Xalq Cümhuriyyətini qurub-yaradanları və ona sona qədər sadıq olan insanları Azərbaycanın ən mötəbər, ən görkəmli insanları hesab edirdi. Öz nitqində qeyd edirdi ki, Xalq Cümhuriyyətinin rəhbərləri Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan Xoyski, Nəsim bəy Yusifbəyli, onların

silahdaşları və o illərdə müstəqillik uğrunda mübarizə aparan və hakimiyyət orqanlarında fəaliyyət göstərən insanlar Azərbaycan xalqı tərəfindən heç vaxt unudulmayacaqlar. Onlar Azərbaycan xalqının tarixinə böyük və dəyərli şəxsiyyətlər kimi daxil olmuşlar. Və sonda Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinin əsas qayəsinin bütün Şərqlə, müsəlman aləmində ilk dəfə Azərbaycanda demokratik üsul-idarə prinsiplərinə əsaslanan dövlət, hökumət yaratdıqlarını, beləliklə də, Azərbaycanda həm müstəqilliyin, həm də demokratiyanın, demokratik dövlət üsul-idarəsinin əsasını qoyduqlarının olduğunu vurğulamışdı (Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı).

Azərbaycan tarixi konsepsiyasının formalaşdırılması yolunda Heydər Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri – “Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında” mövzusunda xalqa müraciəti oldu (Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 2010). Azərbaycan tarix elmi üçün böyük istiqamətlər açan bu müraciətdə Azərbaycanın qədim mədəniyyət məskəni və beş əsrlik dövlətçilik tarixinə mənsub olduğu, keçmişlə müasir tarix arasında olan əlaqə və bu əlaqələrin müasir həyata yansdığı peşəkar bir tarixçi nöqtəyi-nəzərindən baxılmışdır. Azərbaycanın XX əsr tarixini həm də bir tarixçi alim nəzəri ilə qiymətləndirən Heydər Əliyev onu dörd mərhələyə böldü. AXC-nin yaranma ərafəsi və tarixi zəminin yetişməsindən 1918-ci il Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasına qədər olan dövrü birinci, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyət dövrünü (1918-1920) ikinci, 1920-ci il 28 aprel Sovet işğalından 1991-ci il oktyabrın 18-də «Azərbaycan Respublikasının Müstəqilliyi Haqqında Konstitusiyaya Aktı»nın qəbul olunmasına qədər dövrü üçüncü və nəhayət 1991-ci ilin oktyabrında müstəqilliyimizin bərpası ilə başlayan dövrü dördüncü mərhələ hesab edirdi (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin nitqi; Bayramov, 2004). XX əsrin ən mühüm hadisəsi olan Azərbaycan dövlətinin yaradılmasını yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev Müraciətdə qısa müddət ərzində ən müasir demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətin möhkəm təməllərinin qurulmasına, Konstitusiyamıza, ölkənin bütün sahələrində həyata keçən əsaslı islahatlara və digər bu kimi mühüm məsələlərə toxunmuşdur. Öz millətini həmişə yüksəkdə görmək istəyən Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, xalqımız dünyada öz yerini tutmaq üçün bir çox sahələrdə sıçrayışa nail olmalı, qabaqcıl texnologiyalara yiyələnməli, ən müasir proqramlar həyata keçirməlidir (Mahmudov, 2002). Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi irsində milli dəyərlərə və Azərbaycan tarixinə ayrılan böyük diqqətin başqa bir istiqaməti də Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması ideyası olmuşdur. O, dövlət başçısı kimi xarici ölkələrə rəsmi səfərlərində hər zaman soydaşlarımızla görüşlər keçirir, daima onları

təşkilatlanmağa, lobbicilik yaratmağa, milli ideologiya ətrafında birliyə dəvət edir və bu sahədə ciddi işlər görürdü. Bu istiqamətdə Ümummilli liderin həyata keçirdiyi tədbirlərdən biri də 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda təntənəli surətdə Dünya azərbaycanlılarının qurultayı olmuşdur (prezident kitabxanası//www.preslib.az). Heydər Əliyev bu qurultaydakı nitqində bir lider və böyük azərbaycanlı kimi dünya azərbaycanlılarına harada yaşamasından asılı olmayaraq, azərbaycanlı soy-kökünü, milli mənsubiyyətini unutmamağı tövsiyyə etdi və bu istiqamətdə qarşıda duran vəzifələrdən danışdı (Azərbaycan qəzeti, 10 noyabr 2001). Bu səpkidə həyata keçirilən fəaliyyətlərdən biri də Ulu öndərin 2002-ci il 5 iyul tarixli Fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması və 2002-ci il dekabr ayının 27-də isə “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilməsi olmuşdur (www.diaspora.gov.az). Heydər Əliyevin azərbaycançılıq milli ideyası dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması, inkişafı və dünyaya inteqrasiyanı təmin edəcək iki əsas istiqaməti özündə birləşdirirdi: dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlərə sadiqlik. Ulu öndər hər bir Azərbaycan vətəndaşını siyasi mövqeyindən, sosial statusundan, tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq, vətənpərvər olmağa, milli maraqları şəxsi mənfədən üstün tutmağa, dövlətin möhkəmlənməsinə və qanunçuluğun təntənəsinə xidmət etməyə çağırırdı. Heydər Əliyevin təbliğ etdiyi azərbaycançılıq ideyası hər bir vətəndaşı bu dövlətin idarə olunmasında və inkişafında məsuliyyətə dəvət edir, hər bir azərbaycanlıda ictimai-siyasi özünüdərk duyğusunu, vətəndaşlıq hissinin yüksək olmasını tələb edirdi. Bu gün azərbaycançılıq ideyası ictimai həyatın bütün sahələrində, dövlət siyasətində, vətəndaşların davranışlarında, ölkəyə, xalqa, vətənə münasibətdə təzahür edir.

Nəticə

Azərbaycan tarixinin müstəqillik dövrü Heydər Əliyevin siyasi kursunun əsas strategiyası olan müstəqilliyimizin qorunması, demokratiyanın inkişafı və Dağlıq Qarabağ həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması istiqamətində apardığı geniş miqyaslı işlər bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. 2020-ci ildə 44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycan Ordusunun qazandığı şanlı qələbə hər b tariximizə və xalqımızın yaddaşına qızıl hərflərlə yazılmışdır. Bu müharibədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyəti, iradəsi, əzmi, Ordumuzun gücü, qüdrəti sayəsində Azərbaycanın güclü dövlət olduğu və haqlı mübarizə apardığı bütün dünyaya bir daha nümayiş etdirildi. Bu Zəfər, eyni zamanda təməli Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan, onun siyasi irsinin varisi Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən,

milli-mənəvi dəyərlərimizə dayanan Azərbaycançılıq məfkurəsinin millətimiz və Azərbaycan dövlətçiliyi üçün önəmini, aparılan dövlət siyasətinin uğurunu bir daha sübut etmiş oldu.

Ədəbiyyat

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. Respublika sarayı 28 may 1998-ci il. *Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 15-ci kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar.* (2005). Azərənəşr.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 85 illiyi münasibətilə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin müraciəti. Bakı şəhəri 27 may, 2003-cü il. prezident kitabxanası. www.preslib.az

Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə sədr seçilən zaman Heydər Əliyevin çıxışı. Ali Sovet, 15 iyun 1993-cü il. *Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. (1-ci kitab). Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar.* (1997). Azərənəşr.

Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı. Bakı şəhəri, 21 sentyabr 1993-cü il. *Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar.* (1997). Azərənəşr.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin yeni 2001-ci il, yeni əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciəti Bakı şəhəri. 29 dekabr 2000-ci il. *Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31-ci kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar.* (2010). Azərənəşr.

Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyası rəhbərliyi, həqiqi və müxbir üzvlər, institut direktorları, aparıcı alimlərlə görüşdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. *Respublika sarayı 31 yanvar 1997-ci il. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 8-ci kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar.* (1998). Azərənəşr.

Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin fərmanı. *Bakı şəhəri, 26 mart, 1998-ci il №690 Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik toplusu.* (1998).

Erməni millətçilərinin apardığı etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistan ərazisindəki öz tarixi torpaqlarından didərgin salınmış azərbaycanlıların məskunlaşması problemlərinin həlli haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti fərmanı. Bakı şəhəri, 22 avqust, 2001-ci il №562 *Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Topplusu.* (2001).

Kitabi-Dədə Qorqud dastanının 1300 illiyinin qeyd olunması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. Bakı şəhəri, 20 aprel 1997-ci il. *Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası,* (2004). (I cild). Öndər.

Kitabi-Dədə Qorqud dastanının 1300 illiyinin qeyd olunması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. Bakı şəhəri, 20 aprel 1997-ci il. *Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Topplusu*. (1997).

Kitabi-Dədə Qorqud dastanının 1300 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yubiley mərasimində Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. Respublika sarayı 9 aprel 2000-ci il. *Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 26-cı kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar*. (2009). Azər nəşr.

31 mart azərbaycanlıların soyqırımını günü münasibətilə Müstəqilliyimiz əbədidir. 19-cu kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar. (2005). Azər nəşr.

Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Qorunması Haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının prezidenti fərmanı. *Bakı şəhəri, 13 iyun, 1998-ci il Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Topplusu* (1998).

Respublika gününə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. *Respublika sarayı 27 may 1994-cü il. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 2-ci kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar*. (1997). Azər nəşr.

(2001, 10 noyabr). *Azərbaycan qəzeti*.

Bayramov, Q. Heydər Əliyev və Azərbaycan tarixi. (2004). (elmi red. İ. Hüseynova; A.Məmmədov, İ. Zeynalov). Təhsil.

Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. (2002). Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı.

Hüseynova, L. (2011). Heydər Əliyev irsində Azərbaycan tarixi məsələləri (Müstəqillik dövrü). Təhsil.

(1998, 26 iyun). *Xalq qəzeti*.

(2013, 21 aprel). *Xalq qəzeti*.

Mehdiyev, R. (2006). Milli məfkurə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə (*məqalələr, çıxışlar, müsahibələr*). (I Cild). Yeni Nəşrlər Evi.

Mahmudov, Y. (2002). *Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti*. Təhsil.

Naxçıvan Muxtar Respublikası: 1969-1999. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi. (1999). Naxçıvan.

Mehdiyev, R. *XXI əsrdə milli dövlətçilik*. (2003). XXI- Yeni Nəşrlər Evi.

www.diaspora.gov.az

www.preslib.az